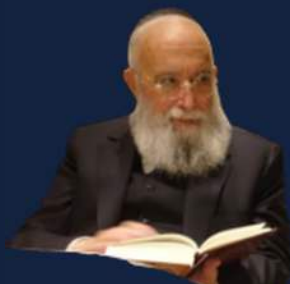

חוברת לימוד והגות

ויצא

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "ויצא — רחל ולאה, שני פניו של ישראל": שתי אחיות שהכול מבדיל ביניהן, ויחד בנו את בית ישראל: האחת אהובה עוד לפני הנישואין, האחרת נכנסה לבית בדרך של חילוף. ושאלה שמזיזה את הסיפור כולו: לא הצדיק הגמור הוא שמביא את העולם לתכליתו.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת ויצא

01	שתיהן יחד — בית ישראל
02	האהבה היחידה שלפני הנישואין
03	"אחי אמו"
04	יופי שמביא לידי בכי
05	מדוע הצדיק הגמור אינו מושל
06	הסימן שמסרה לאחותה
07	הרחל והאישה העייפה
08	למחרת בבוקר
09	לאה, הנקראת שנואה
10	ארבעה בנים, ארבעה שמות
11	הצדיק הגמור והבעל תשובה
12	"התחת אלקים אנכי?"

הצגה

הנשים הן שבנו את בית ישראל. הכתוב מקדיש פרקים שלמים לשרה, לרבקה, ואחר כך לרחל וללאה. ובשתי האחיות האלה נזכרים כשמברכים זוג.

השאלה

מדוע מברכים את הכלה שתהיה כרחל וכלאה, שתי נשים שונות כל כך?

התשובה

"יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתייהם את בית ישראל" (רות ד, יא).

הנוכחות הנשית שהכתוב מקדיש לה פרקים שלמים היא שרה, עם הבעיה שמציבה לה הגר; רבקה, עם הסטת ברכתו של עשו אל יעקב; ואחר כך רחל ולאה, שנאמר עליהן שבנו שתייהן את בית ישראל.

אבל רחל ולאה הן שתי אישיות נבדלות לחלוטין, שונות לחלוטין. האחת תהיה אהובה עוד לפני הנישואין, האחרת תיכנס לבית בדרך של חילוף.

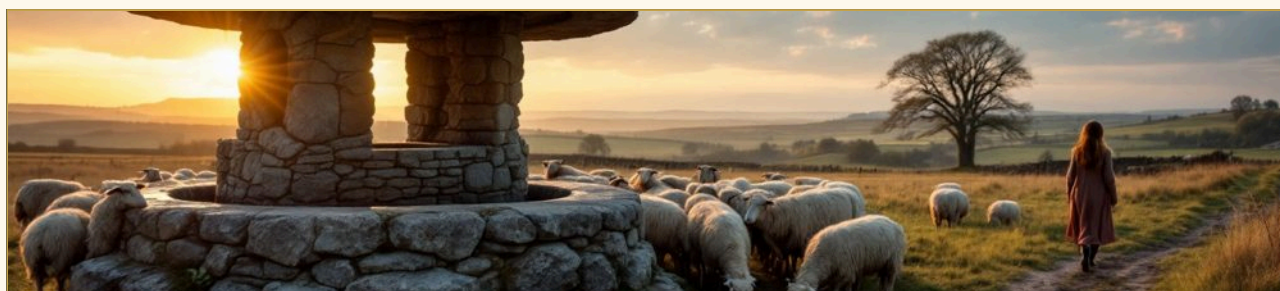
רחל, אומר הרב, היא עלמא דאתגליא, העולם הגלוי; לאה — עלמא דאתכסיא, העולם המכוסה, הנסתר. לכן מזכירים אותן יחד בברכת הזוג: כל אחת היא מה שהאחרת איננה.

מסקנת הרב

שתייהן שלמות, ושתייהן מתמוזגות לאישיות אחת.

לקח לשולחן

בזוג, במשפחה, לעתים רחוקות אנו עשויים מאותו חומר. מהן שתי האישיות השונות ביותר אצלנו? ומה מביאה כל אחת מהן שהאחרת לא הייתה יכולה להביא?

הצגה

המקרא כמעט אינו מדבר לעולם על אהבה לפני הנישואין. על אברהם ושרה לא נאמר דבר ברוח זו; על יצחק ורבקה, רק אחרי הנישואין מציין הכתוב "ויאהבה". יוצא דופן אחד בלבד.

השאלה

מדוע אהבת יעקב לרחל היא היחידה שהתורה מציינת לפני הנישואין, ועד היכן היא מביאה אותה?

התשובה

"ויאהב יעקב את רחל, ויאמר: אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה" (בראשית כט, יח).

אפשר היה להזכיר את דוד ומיכל, אבל זו אהבה שכמעט לא באה לידי מימוש. אהבת אמנון היא אהבה אסורה, ואין ללמוד ממנה. הזוג היחיד שאהב באמת לפני הנישואין הוא יעקב ורחל, ואת האהבה הזאת הוא מביא עד תומה.

בעבורה יסכים לעבוד עוד שבע שנים. הוא יקדים אותה בכל מצב: תמיד רחל נזכרת לפני אחותה. וכשעליו לפגוש את עשו ולחלק את מחנותיו, אותה הוא מציב אחרונה, כדי להגן עליה מכל פגע.

לרחל היה יופי פנימי וחיצוני כאחד, והיופי הזה הטביע בו את חותמו כל ימי חייו. ובכל זאת יחיה עמה רק ארבע־עשרה שנה.

מסקנת הרב

הזוג היחיד שאהב באמת לפני הנישואין הוא יעקב ורחל.

לקח לשולחן

יעקב מעולם לא חדל להקדים את מי שאהב: שבע שנות עבודה, הראשונה הנזכרת, המוגנת ביותר. כיצד, אצלנו, אנו מראים לאלה שאנו אוהבים שהם קודמים לכול?

הצגה

בפסוקים ספורים חוזר הכתוב שלוש פעמים על כך שלבן הוא "אחי אמו". רבקה אמרה לבנה: כמוני, תמצא את אשתך על פי באר. וזה אכן מה שקורה.

השאלה

מדוע מרחף צלה של רבקה על פגישתם של יעקב ורחל?

התשובה

"את רחל בת לבן אחי אמו ואת צאן לבן אחי אמו... וישק את צאן לבן אחי אמו" (בראשית כט, י).

יעקב ניגש, גולל את האבן מעל פי הבאר, משקה את צאן לבן אחי אמו. ההדגשה הזאת אינה ניטרלית: נוכחותה של אמו מרחפת על אהבתו של הזוג הזה. לעת עתה אין בכך כל רע.

אבל האמצעי שבו השתמשה אמו כדי להסיט את ברכת עשו אל יעקב יחזור, בצורה אחרת, בהעברת רחל אל לאה.

המדרש אומר שיעקב היה מודע לבעיה, ושהבעיה הזאת עשתה את האהבה הזאת לבלתי אפשרית: המנהג הוא להשיא קודם את הבכירה ואחר כך את הצעירה, ורחל סיפרה לו שיש לה אחות גדולה. הבכירה שמרה על הבית; הצעירה היא שהלכה לשאוב מים מן הבאר.

מסקנת הרב

נוכחותה של אמו מרחפת על אהבתו של הזוג הזה.

לקח לשולחן

מה שאנו עושים חוזר אלינו לעתים קרובות, לפעמים דרך ילדינו. האם כבר ראינו אחת מ"השיטות" שלנו פונה נגדנו? מה למדנו מכך?

הצגה

יוסף דמה כל כך לאמו, שהכתוב אומר עליו, כמו עליה, "יפה תאר ויפה מראה". ליופי הזה, אומר הרב, יש משמעות, והוא מראה אותה בסיפור מן התלמוד.

השאלה

מדוע בוכים שני חכמים על יופי, ואיזה יופי ראוי שיבכו עליו?

התשובה

"להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא" (ברכות ה, ב).

רבי יוחנן נכנס לבקר את רבי אלעזר, ורבי אלעזר פרץ בבכי. האם אתה בוכה על התורה שלא למדת די? אבל לא הכמות קובעת, אלא הכוונה. על עניותך? לא כל אדם זוכה לשני שולחנות, החומרי והרוחני. על ילד שאבד? אני איבדתי עשרה.

לא, משיב הוא: אני בוכה על יופיך זה, העתיד לבלות בעפר. ובכו שניהם. מדוע? כי היופי הזה היה קרינתם של חיים רוחניים. אנשים כאלה נדירים מאוד. רחל ויעקב היו מן הקומה הזאת; גם יוסף, גם בנימין.

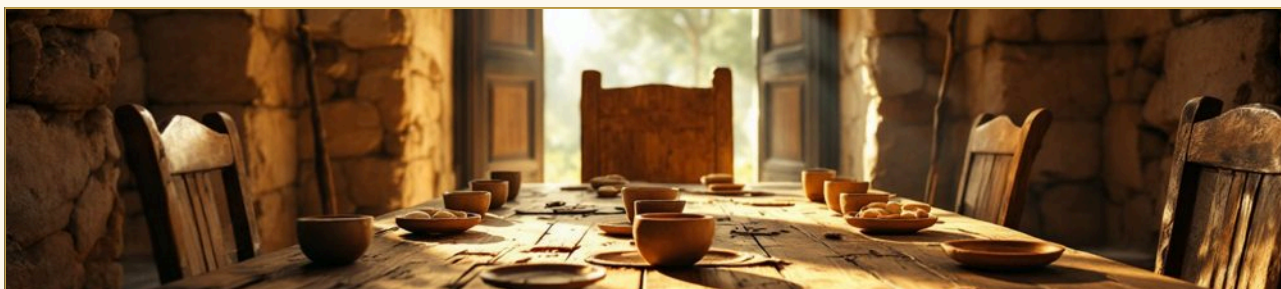
הייתה בהם הרמוניה של הגוף והתורה: רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה, כנגד האיברים והגידים, בחיבור מושלם. יצירה אחת, בלי שירגש בה צירוף של יסודות שונים.

מסקנת הרב

היופי הזה היה פנימי וחיצוני כאחד.

לקח לשולחן

לעתים קרובות מלמדים אותנו לחשוך ביופי. הרב מדבר על יופי הקורן מבפנים. האם אנו מכירים משהו שפניו מספרות את חייו הפנימיים? ומה בנו ראוי להיות "יפה מראה"?

הצגה

יעקב מכיר ביוסף כבכור: הוא נותן לו שני חלקים, כבכור הנוטל על עצמו את המשפחה כולה. ליוסף יש היופי והשלמות של אמו. ובכל זאת, המלכות לא תגיע אליו.

השאלה

מדוע אין אדם מושלם יכול להנהיג קהילה?

התשובה

"אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגתו" (הוריות י, ב).

אדם מושלם אינו יכול למשול ולשאת בעול החברה שלו, הקהילה שלו. לשם כך צריך שיהיה משהו שאפשר לבוא אליו בטענות עליו; צריך שיהיה אדם לא מושלם.

אשרי הדור שמנהיגו חוטא ומתחרט: בכך הוא נותן דוגמה חיה לקהילתו, לעמו. אם הוא צדיק גמור, זה טבע, זו מתנה: ה' נתן לו את האמצעים להיות כזה. האחרים נושאים בגורלם כפי יכולתם, אבל הם מזדהים יותר עם מי שזכה באחריות הזאת.

יהודה חטא עם תמר, ראובן חטא כלפי אביו; שניהם הודו בכך ונשארו ישרים עד הסוף, וזה מה שהקים אותם. ויהודה אינו מבני רחל: הוא מבני לאה.

מסקנת הרב

הוא אינו מושלם, אבל חוסר שלמותו הוא עצמו יתרונו.

לקח לשולחן

אנו מעריצים אנשים ללא דופי ואיננו מפקידים בידיהם דבר. למי העניקה הודאה בחטא סמכות שהשלמות לא הייתה מעניקה? ובמה עלינו להודות, שמעולם לא הודינו בו?

הצגה

רחל מזהירה את יעקב: יש לי אחות גדולה, ואבי לעולם לא יסכים להשיא אותי לפניה. הם קובעים אפוא סימנים סודיים. ובבוקר — הנה היא לאה.

השאלה

מדוע זו שהייתה אהובה מסרה בעצמה לאחותה את הסוד שנועד להגן עליה?

התשובה

"ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא" (בראשית כט, יב): אם לרמאות הוא בא — אחיו אני ברמאות.

לבן אינו אחי אביה, אלא אחי אמו. חז"ל דורשים: אם אביך הולך בדרך הישר, אהיה ישר עמו; אם בדרך הרמאות, אעקוף אותו. הסימנים נגעו לשלושת התנאים של נישואיהם: הפרשת חלה, הדלקת הנר, טהרת המשפחה. שדבר לא ייפול בגלל השגרה, שהאהבה הזאת תהיה מעבר למשיכה הטבעית.

אבל רחל לא שמרה אותם לעצמה. כשראתה שאביה לא ייתן אותה ראשונה בשום אופן, מסרה אותם לאחותה: אחותי לא תתבייש בפני כולם.

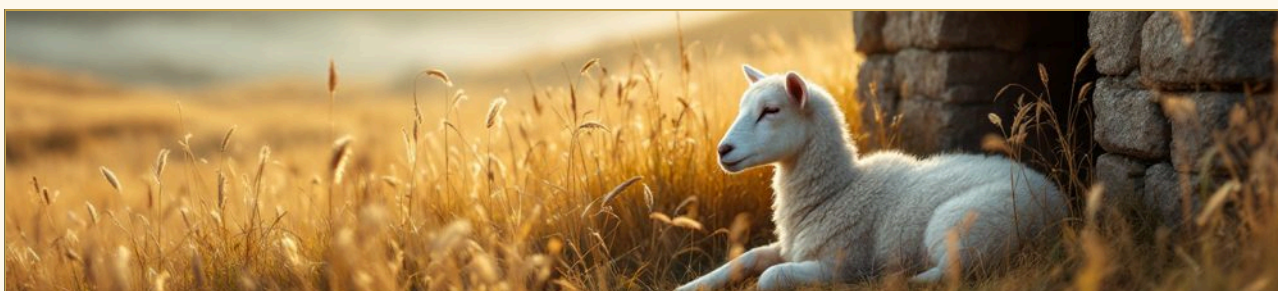
הרב מקרב את המעמד הזה למנהג החתונה. החתן ניגש בפנים גלויים אל זו שבחר בה, ואחר כך מכסה את פניה. הוא בחר בה; אבל האם היא גורלו? הגורל הוא שמוביל את הכלה אל החופה, ואותו מברכות הברכות.

מסקנת הרב

היא הקריבה את אהבתה לטובת אחותה.

לקח לשולחן

אנו שומרים על מקומנו, בעיקר בין אחים, ובעיקר כשאנו המועדפים. על מה ויתרנו פעם כדי שאח או אחות לא יושפלו? ועל מה היינו צריכים לוותר ולא ויתרנו?

הצגה

בבוקר — הנה היא לאה. שני השמות, אומר הרב, מבטאים שני מצבים. והכתוב מוסיף שעני לאה היו רכות, כלומר עייפות.

השאלה

מה אומרים שמותיהן של שתי האחיות, ומדוע בכתה לאה יומם ולילה?

התשובה

"ועני לאה רכות, ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה" (בראשית כט, יז).

רחל היא הכבשה, העדינה, הרכה, כשמה: זו שלוקחים בזרועות, מלטפים, אוהבים. לאה היא ישות עייפה, מלשון "ותלאה": אישה שהרימה ידיים.

היא הרימה ידיים משום שלא הייתה בטוחה בגורלה. היו אומרים: ליצחק שני בנים, עשו ויעקב, ולכן שתי בנות. הגדולה לגדול, עשו; הקטנה לקטן, יעקב. בגורל הזה לאה לא רצתה.

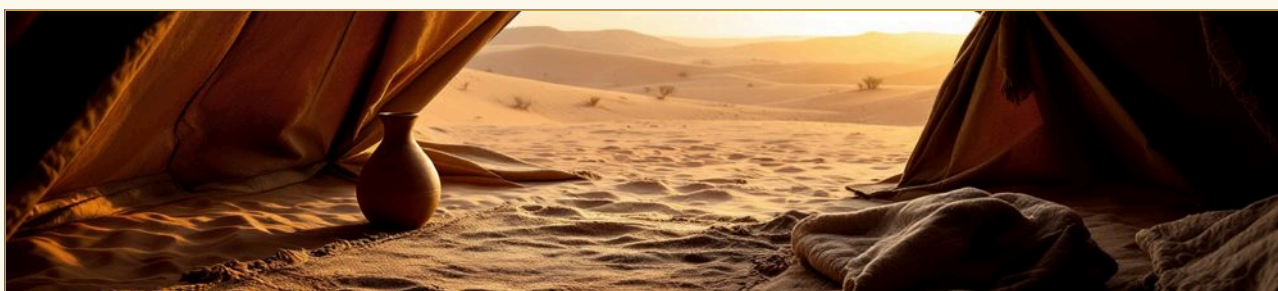
זו ששמרה על הבית נשאה כך, עד לתוך עיניה, את משקלו של עתיד שהודיעו לה עליו והיא סירבה לו.

מסקנת הרב

היא בכתה יומם ולילה.

לקח לשולחן

יש רגעים שבהם מרימים ידיים מול מה שנראה כתוב מראש. מה חשבנו פעם שהוא גורלנו, וסירבנו לו? האם רק בכינו עליו, או שפעלנו?

הצגה

יעקב אהב את רחל, חשב שהוא נושא את רחל, ובבוקר — לאה. מי שדבר כזה היה קורה לו, אומר הרב, היה פותח מיד בהליכי גירושין.

השאלה

מדוע אין יעקב פונה נגד לאה, אלא נגד חותנו?

התשובה

"ויהי בבקר והנה היא לאה, ויאמר אל לבן: מה זאת עשית לי... ולמה רמיתני?" (בראשית כט, כה).

לא זה מה שעושה יעקב. הוא סבור שכנראה יש כאן גורל: מה' אישה לאיש.

הוא אינו פונה נגד אשתו, אינו מאשים אותה בדבר. נגד חותנו הוא פונה, משום שלא הודיע לו מראש שלא יוכל לתת לו את רחל כל עוד לא השיא את הבכירה.

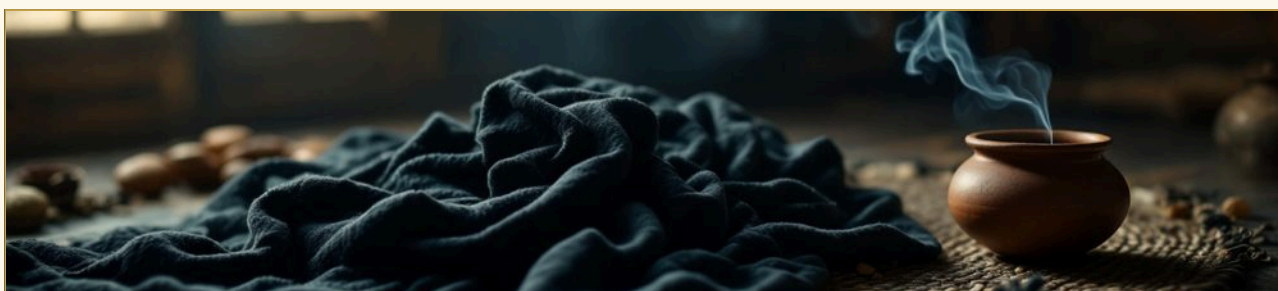
יש אפוא שני צדדים לנישואין, מזכיר הרב: הצד של להיות אהוב, והצד שמגלים בהתעוררות.

מסקנת הרב

הוא אינו פונה נגד אשתו.

לקח לשולחן

כשהחיים נותנים לנו משהו אחר ממה שבחרנו, נגד מי אנו פונים? האם יש מישהו שהאשמנו במצב שלא הוא יצר?

הצגה

כשם שיעקב אוהב את רחל, כך אומר הכתוב על לאה מילה קשה מאוד: היא הייתה שנואה. הרב אינו מרכך אותה; הוא מחפש את טעמה.

השאלה

מדוע נקראת לאה שנואה, ואיזה כוח יש במה שעשתה?

התשובה

"וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה" (בראשית כט, לא).

היא שנואה משום שנכנסה למשחק. היא לא נהגה ביושר, והיא למדה מיעקב עצמו: הוא נאבק כדי לחטוף מאחיו את הברכה ואת הבכורה; היא אמרה לעצמה שתעשה כמוהו.

הדר' שיח המובא חד. כל הלילה, הוא אומר לה, קראתי לך "רחל" ואת ענית. היא משיבה לו: גם אתה, לפני אביך, אמרת "אנכי עשו בכרך". לא עשיתי אלא מה שאתה עצמך הצהרת.

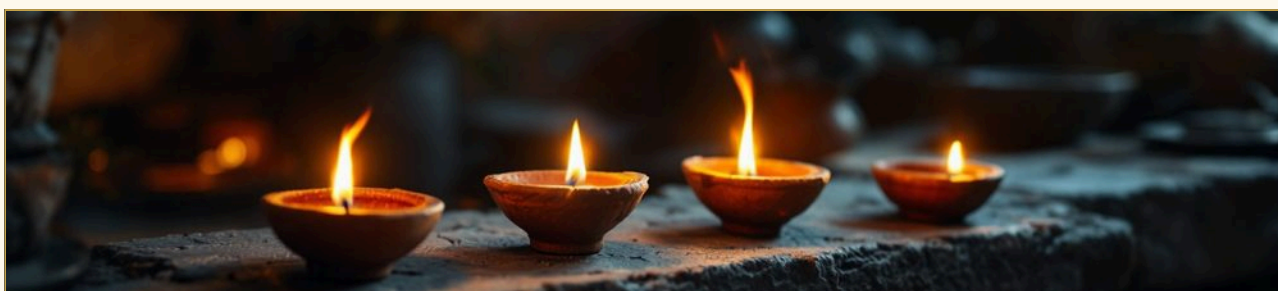
לבכות על גורלה, אבל לא להיכנע לו, ולנצל את ההזדמנות הראשונה כדי להיאבק ולהשיג את מה שרוצים: זה מה שעושה לאה.

מסקנת הרב

זה כוחו של האתגר.

לקח לשולחן

לאה לא חיכתה שהגורל ישתנה: היא תפסה את ההזדמנות, במחיר של תוכחה. האם אנו מעריצים את המעשה הזה או מגנים אותו? ואנחנו, מול מה שנמנע מאיתנו, האם רק בוכים, או נאבקים?

הצגה

ללאה נולדים ילדים, והיא קוראת להם בשמות. הרב קורא בשמות ארבעת הבנים הראשונים את סיפורה של הכרה הבאה לאט לאט.

השאלה

מה מספרים שמותיהם של בני לאה הראשונים, ומדוע המלכות יוצאת מן הרביעי?

התשובה

"הפעם אודה את ה', על כן קראה שמו יהודה" (בראשית כט, לה).

הראשון, ראובן: ראה ה' בעניי. השני, שמעון: שמע ה' כי שנאה אנכי. השלישי, לוי: הפעם ילוה אישי אלי. ויעקב הוא שקורא בשם לילד השלישי, ואילו את שני הראשונים קראה היא. נראה כאילו בשלישי הוא מתחיל לאמץ את לאה, להתחבר אליה, לקבל אותה כאשתו.

ברביעי היא כבר אינה מבקשת דבר: הפעם אודה את ה', כי נתן לי את מה שביקשתי. זה יהודה.

אמנם ליוסף ולבנימין תפקיד נאה. אבל ליהודה מרכז המלכות, ומלאה באות הכהונה, המלכות והתורה: כל התכונות הדרושות כדי להבטיח את עתידה של משפחה.

לקח לשולחן

השמות שאנו נותנים מספרים לעתים קרובות את מה שחוונו באותו רגע. מה אומרים, אצלנו, שמות הילדים? ואילו היה כל אחד צריך לקרוא בשם לשלב שבו הוא נמצא היום — נראה, נשמע, מחובר או מודה — במה היה בוחר?

הצגה

בסוף הסיפור מסכם הרב: לפנינו שתי אישיות. רחל היא הצדיק הגמור; לאה — בעלת התשובה. ושאלות המשתתפים מגיעות עד המשיח.

השאלה

מי מביא את העולם לתכליתו: מי שכבר שלם, או מי שצריך לבנות את עצמו מחדש?

התשובה

הרב: "הצדיק הגמור אינו מן העולם הזה".

לאה אינה שלמה, אבל היא נאבקה להשיג את מטרחה ולהפוך את המצב לטובה, ואותה ה' מתגמל. כי הצדיק הגמור מתיישב במה שהוא, הוא מעט סביל; לא הוא שיביא את העולם הזה לתכליתו. האחר, לעומתו, יש לו מטרה: עליו לבנות את עצמו מחדש, להעמיד את עצמו בשאלה, להגדיר מחדש את מה שהוא שואף אליו.

אבל המשיח? שואל אחד המשתתפים: לעולם אין שומעים על פגמיו. המשיח, משיב הרב, מעולם לא הוגדר כישות מושלמת; להאמין בכך זו טעות. הוא מי שמצליח להגשים שלמות בתוך האנושות, מי שמאחד תחת דגל אחד יחידות שנשארות עצמאיות, אוטונומיות. מי שעליו להשיב את הצדק שייך ללאה, לא לרחל.

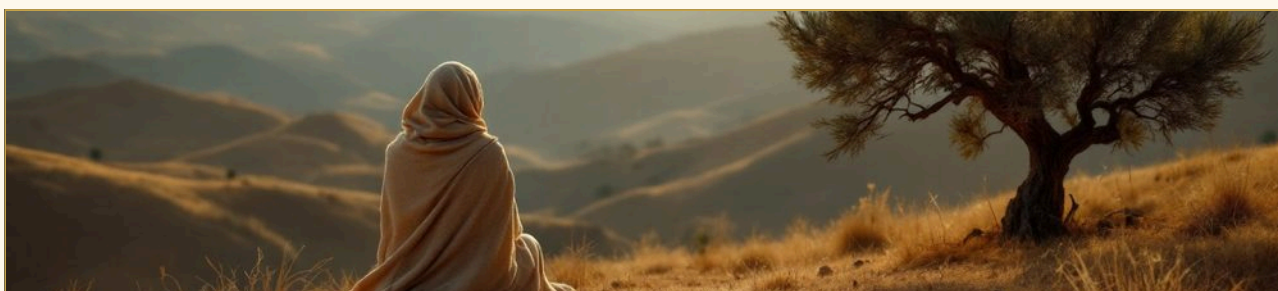
ובכל זאת אנו זקוקים לנקודת התייחסות, ונקודת ההתייחסות הזאת היא רחל. יעקב עושה את חייו לצד לאה ומבקש להיקבר במקום שבו היא קבורה; אבל הוא לעולם אינו שוכח את רחל, הוא מזכיר אותה, והיא נשארת נוכחת.

מסקנת הרב

רחל היא הדגם, אבל לאה היא שקובעת את ההמשך.

לקח לשולחן

לכולנו יש דמויות מופת שאנו מעריצים, וקרובים שמתקדמים תוך כדי מעידות. בחיינו, מי היא ה"רחל" שלנו, ומי ה"לאה" שלנו? האם נוכל להיות, בשביל ילדינו, גם זו וגם זו?

הצגה

רחל רואה שלאחותה יש ילדים, ולה אין. היא פונה אל בעלה: הבה לי בנים. תשובתו של יעקב נראית קשה.

השאלה

מדוע עונה יעקב כך לרחל, ומדוע כוחה של התפילה גדול מכוחו של הלימוד?

התשובה

"התחת אלקים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן?" (בראשית ל, ב).

אין זו דרך לכעוס. זו אמירה לאישה שמרגישה פחותה, מוקטנת, משום שאין לה ילד: את עצמך מסוגלת להתפלל. מתפללים רק כשמרגישים בצורך, כשמטורדים לחסרונותינו, למה שחסר לנו ולמה שהיינו רוצים להשיג כדי לגבור על חולשותינו.

אהבתם של יעקב ורחל הייתה תחילה עקרה, משום שאלה שתי ישויות שלמות שלא חשו צורך להשליך את עצמן אל העתיד: האהבה הספיקה לעצמה. רחל זוכה בבנה בתפילה, וקוראת לו יוסף: יוסף ה' לי בן אחר.

היא הבינה שאין להישאר רק אישה שאהבת בעלה ממלאת אותה, אלא יש להשליך את האהבה הזאת אל העתיד, במקום לחיות אותה כולה בהווה. זו האהבה האמיתית: אחרת היא מתה בהווה.

מסקנת הרב

כוחה של התפילה גדול מכוחו של הלימוד.

לקח לשולחן

אנו מתפללים בעיקר כשחסר לנו משהו. מה חסר לנו היום, והאם בכלל ביקשנו אותו? ואת אהבתנו — אל איזה עתיד אנו משליכים אותה?